

สุญญตาตามหลักพระพุทธศาสนา

รศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง

ผู้อำนวยการหลักสูตรปริญญาโท-เอก สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

บทนำ

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีคำว่า สุญญตา (ความว่าง) ปรากฏอยู่หลายแห่งเช่น ในโมฆราชมาณวกปัญหาที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระโมฆราชว่า โมฆราช เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า มีสติทุกเมื่อ ถอนอัตตานุทิฏฐิเสีย เป็นผู้ข้ามพ้นมัจจุราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้ บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้ มัจจุราชจึงมองไม่เห็น^๑ มีอรรถาธิบายว่า โลกที่ทรงแสดงแก่ท่านโมฆราชนี้สันนิษฐานว่าเป็นเบญจขันธ์เช่นกัน เพราะที่ตรัสต่อมาว่าถอนอัตตานุทิฏฐิเสีย เพราะคำว่าอัตตานุทิฏฐินี้ แปลว่าการตามเห็นว่าตัวตน ฉะนั้น การถอนตัวตนในที่นี้จึงหมายถึงให้ถอนความเห็นว่าเป็นตัวตนในเบญจขันธ์นั่นเอง เพื่อความเข้าใจแจ่มแจ้งเกี่ยวกับโลกในที่นี้ว่า พระพุทธเจ้าทรงหมายถึงอะไร จะได้นำเสนอคำอธิบายของพระสารีบุตรเกี่ยวกับการพิจารณาเห็นโลกคือสังขารว่า ไม่เป็นไปตามอำนาจและเป็นของว่างเปล่า ดังรายละเอียดซึ่งปรากฏในโมฆราชปัญหานิเทศ คือ

๑) ด้วยการกำหนดเห็นสังขารไม่เป็นไปตามอำนาจ คือ บุคคลยอมไม่ได้อำนาจในเบญจขันธ์ว่า ขอเบญจขันธ์ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาหารและพึงได้ในเบญจขันธ์ว่า ขอให้เบญจขันธ์ของเราจงเป็นอย่างนี้ อย่าเป็นอย่างนั้นเลย

๒) ด้วยการพิจารณาเห็นสังขารเป็นของว่างเปล่า คือ เห็นเบญจขันธ์ไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสารปราศจากแก่นสาร โดยสาระแก่นสารที่เป็นของเที่ยง โดยความเป็นของยั่งยืน โดยความเป็นของมั่นคงหรือโดยความเป็นของไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา”^๒

และดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระพาหิยทารุจรियะว่า พาหิยะ เมื่อเธอเห็นรูปก็สักแต่ว่าเห็น ฟังเสียงก็สักแต่ว่าฟัง รับรู้อารมณ์ที่ได้รับรู้ก็สักแต่ว่ารับรู้ รู้แจ้งธรรมารมณ์ที่รู้แจ้งก็สักแต่ว่ารู้แจ้ง เมื่อนั้นเธอก็จะไม่มี เมื่อใดเธอไม่มี เมื่อนั้น เธอก็จะไม่ยึดติดในสิ่งนั้น เมื่อใดเธอไม่ยึดติดในสิ่งนั้น เมื่อนั้นเธอก็จักไม่มีในโลกนี้ ไม่มีในโลกอื่น ไม่มีในระหว่างโลกทั้งสอง นี่เป็นที่สุดแห่งทุกข^๓

^๑ ขุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๑๒๖/๗๗๒.

^๒ ขุ.จู.(บาลี) ๓๐/๘๘/๑๔๒.

^๓ ขุ.ขุ (บาลี) ๒๕/๑๐/๑๐๓.

จากพุทธพจน์ดังกล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่า ข้อปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงสุญญตา คือ ให้ถือแต่สักว่าไม่ให้สำคัญมั่นหมายเป็นตัวตน เมื่อทำได้เช่นนี้ก็จะเข้าถึงความว่างที่กล่าวว่า เมื่อนั้นเธอก็จะไม่มีและเห็นถึงผลของความว่างนี้ว่า เป็นที่สุดแห่งทุกข์ หรือที่สุดของพรหมจรรย์นี้

พระพุทธรองค์ตรัสสอนเรื่อง สุญญตาในพระสูตรต่าง ๆ เช่น ในมหาเวทลลสูตรว่า ธรรมเหล่านี้คือ อัปปมาณาเจโตวิมุตติ อากิญจัญญาเจโตวิมุตติ สุญญตาเจโตวิมุตติ อนิมิตตาเจโตวิมุตติ มีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น^๔ และในจุฬสุญญตสูตรว่า อานนท์ ปัจจุบันนี้ เราอยู่ด้วยสุญญตวิหการธรรมโดยมาก ข้อนี้ ข้าพระองค์ได้สดับมาดีแล้ว รับมาดีแล้ว ใส่ใจไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้วหรือ พระพุทธเจ้าข้า^๕

ฉะนั้น คำว่า สุญญตา เป็นแก่นของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธรองค์ทรงสอนให้มนุษย์ได้รู้จักและเข้าใจเรื่องความว่าง ในบทความนี้ผู้เขียนมุ่งกล่าวเฉพาะสุญญตาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเท่านั้น

ความหมายของสุญญตา

คำว่า สุญญตา มีรูปวิเคราะห์ว่า สุน ธาตุในความหมายว่าไป, ถึง, บรรลุ, ย ัจจย, ลบ อ ที่ น, แปลง นย เป็น ญ จึงเป็น สุน^๖ มีความหมายตามรูปวิเคราะห์ได้แก่ สุนสส หิต สุนญ สิ่งที่เกิดอุปการะการไป คือทำให้ไม่ติดขัด ตุจฉภาว^๗ สุนติ คจฉตติ สุนญ สิ่งที่เกิดความว่างเปล่า, ซ้อน ญ ลง ตา ัจจย ในภาวตทิตติ สำเร็จรูปเป็น สุญญตา แปลว่า ความว่าง^๘

(๑) ในพจนานุกรม มคธ-ไทย ได้ให้ความหมายของคำว่า สุญญตา ว่า สุญญ หมายถึง ว่าง, เปล่า, ว่างเปล่า, สงัด, หาแก่นมิได้, ไม่มีอะไร, หายไป, หายสิ้นไป, สูญ หมดไม่มีอะไรเหลือ^๙

(๒) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า สุญญตา ว่า หมายถึง ความว่างเปล่า^{๑๐}

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๙/๔๙๗.

^๕ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๖/๒๑๕.

^๖ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๗๑๕.

^๗ พระมหานายม อุตตโม, หลักสูตรย่อบาลีไวยากรณ์ ฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๒๓), หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

^๘ พันตรี ป. หลงสมบุญ (ประยูร หลงสมบุญ), พจนานุกรม มคธ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เรื่องปัญญา, ๒๕๔๐), หน้า ๗๕๔.

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๐๒-๑๒๐๓.

(๓) ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายของคำว่า สุญญตา ว่า หมายถึง ความเป็นสภาพสุญญ ความว่าง ซึ่งสุญญตามีความหมายได้ ๔ นัย ดังนี้

๑) ความเป็นสภาพที่ว่างจากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เฉพาะอย่างยิ่งภาวะที่ ชั้น ๕ เป็นอนัตตา คือ ไร้ตัวมิใช่ตน ว่างจากความเป็นตน ตลอดจนว่างจากสภาวะต่าง ๆ เช่น สภาวะคือ ความเที่ยง สภาวะคือความสวยงาม สภาวะคือความสุข เป็นต้น โดยปริยาย หมายถึง หลักธรรมฝ่ายปรมัตถ์ ดังเช่น ชั้น ๓ ธาตุ อายตนะ และปัจจัยการ (อิทัปปัจจยตา หรือ ปฏิจจสมุปบาท) ที่แสดงว่าแต่ตัวสภาวะ ให้ความว่างเปล่าปราศจากสัตว์ บุคคล เป็นเพียงธรรม หรือกระบวนการล้วน ๆ

๒) ความว่างจากกิเลส มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น กิเลส ภาวะที่ว่างจากสังขารทั้งหลายก็ตี หมายถึง นิพพาน

๓) โลกุตตรมรรค ได้ชื่อว่าเป็นสุญญตาด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ เพราะลุดด้วยปัญญาที่ กำหนดพิจารณาความเป็นอนัตตา มองเห็นภาวะที่สังขารเป็นสภาพว่าง (จากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน) เพราะว่างจากกิเลสมีราคะเป็นต้น และเพราะมีสุญญตา คือ นิพพาน เป็นอารมณ์

๔) ความว่างที่เกิดจากกำหนดหมายในใจหรือทำให้เพื่อเป็นอารมณ์ของจิตในการเจริญ สมาบัติ เช่น ผู้เจริญอากิญจัญญายตนสมาบัติกำหนดใจถึงภาวะว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย^{๑๐}

(๔) ในหนังสือคำวัต พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต) ได้ให้ความหมาย คำว่า สุญญตา ไว้ว่า สุญญตา แปลว่า ความว่างเปล่า, ความเป็นของสุญญ คือความไม่มีสาระ ถือเอา เป็นสาระไม่ได้ เขียนว่า สุญญตา ก็มี สุญญตา หมายถึง สภาวะที่ว่างจากความเป็นตนหรืออัตตา ได้แก่ เบญจขันธ์ ธาตุ อายตนะ ซึ่งเป็นอนัตตา ไม่มีสาระที่พึงยึดถือว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล, สภาวะที่ว่างหรือ ปราศจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง คือราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ได้แก่ พระนิพพาน, สภาวะที่ ว่างเปล่าไม่มีอะไร (นัตถิ กิญจิจิ) ที่จิตกำหนดหมายไว้ในใจ ในการเจริญ อากิญจัญญายตนฌาน คือ การทำให้ว่าง ไม่เกาะเกี่ยวอารมณ์อื่น เป็นการพักผ่อนที่สำคัญ สุญญตาส่วนใหญ่ใช้ประกอบกับคำที่ เป็นคุณธรรมอันสำเร็จมาจากการพิจารณา สุญญตา เช่น สุญญตสมาธิ สุญญตสมาบัติ สุญญตวิโมกข์ สุญญตวิหาร^{๑๑}

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ- มหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๐-๒๙๑.

^{๑๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), คำวัต, (กรุงเทพฯมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๔๕.

สุญญตาในพระสูตรตันตปิฎก

(๑) ในสังคีตสูตร พระอานนท์กล่าวว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นมัลละ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ได้เสด็จถึงกรุงปาวาของพวกเจ้ามัลละได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า สมာธิ ๓ ประการ คือ

- ๑) สุญญตสมาธิ (สมาธิที่พิจารณาเห็นความว่าง)
- ๒) อนิมิตตสมาธิ (สมาธิที่พิจารณาธรรมอันไม่มีนิมิต)
- ๓) อัปปณิหิตสมาธิ (สมาธิที่พิจารณาธรรมไม่มีความตั้งปรารภณา)^{๑๒}

(๒) ในมหาเวทลสูตร พระมหาโกณฑัญญะได้สนทนากับพระสารีบุตรเถระเรื่อง สุญญตาว่า ท่านผู้มีอายุ ธรรมเหล่านี้ คือ อัปปมาณาเจโตวิมุตติ อากิญจัญญาเจโตวิมุตติ สุญญตาเจโตวิมุตติ อนิมิตตาเจโตวิมุตติ มีอรรถต่างกันมีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น คำว่า สุญญตาเจโตวิมุตติ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้อยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี พิจารณาเห็นว่า สิ่งนี้ว่างจากตนบ้าง จากสิ่งทีเนื่องด้วยตนบ้าง นี้เรียกว่า สุญญตาเจโตวิมุตติ^{๑๓}

(๓) ในจุฬสุญญตสูตร พระอานนท์กล่าวว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ สักยนิคม ชื่อนครกะ ในสักกชนบท ณ ที่นั้น ข้าพระองค์ได้สดับพระดำรัสนี้เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า

๑) อานนท์ บัดนี้ เราอยู่มากด้วยสุญญตวิหารธรรม^{๑๔} ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อนี้ข้าพระองค์ได้สดับดีแล้ว รับมาดีแล้ว ใส่ใจดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้วหรือ

๒) อานนท์ แน่นอน นั่นเธอสดับดีแล้ว รับมา ดีแล้ว ใส่ใจดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว อานนท์ ทั้งเมื่อก่อนและบัดนี้ เราอยู่มากด้วยสุญญตวิหารธรรม^{๑๕} เปรียบเหมือนปราสาทของมิกคารมารดา หลังนี้ ว่างเปล่าจากข้าง โคน ม้า และลาว่างเปล่าจากทองและเงิน ว่างจากการชุมนุมของสตรีและบุรุษ มีไม่ว่างอยู่ก็คือสิ่งเดียวเฉพาะภิกษุสงฆ์เท่านั้น ฉันทไค

๓) อานนท์ ภิกษุฉันนั้นเหมือนกัน ไม่ใส่ใจสัญญาว่าบ้าน ไม่ใส่ใจสัญญาว่ามนุษย์ ใส่ใจแต่สิ่งเดียว เฉพาะสัญญาว่าป่า จิตของเธอยอมแล่นไป เลื่อมใสตั้งมั่น และนี่ก็น้อมอยู่ในสัญญาว่าป่า เธอจึงรู้ชัดอย่างนี้ว่า ในสัญญาว่าป่านี้ ไม่มีความกระวนกระวายชนิดที่อาศัยสัญญาว่าบ้าน และชนิดที่อาศัยสัญญาว่ามนุษย์เลย มีอยู่ก็แต่เพียงความกระวนกระวายคือภาวะเดียวเฉพาะสัญญาว่าป่าเท่านั้น

^{๑๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๔๕๖/๒๗๓.

^{๑๓} ม.ม.ุ.(ไทย) ๑๒/๔๕๗/๔๙๘.

^{๑๔} ม.อ.ุ.(ไทย) ๑๔/๑๗๖/๒๑๕.

^{๑๕} ม.อ.ุ.(ไทย) ๑๔/๑๗๖/๒๑๕.

เธอรู้ชัดว่า สัญญานี้ว่างจากสัญญาว่าบ้าน สัญญานี้ว่างจากสัญญาว่ามนุษย์ และรู้ชัดว่ามีไม่ว่างอยู่ก็คือสิ่งเดียวเฉพาะสัญญาว่าป่าเท่านั้นด้วยอาการนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในสัญญานั้นเลย และรู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในสัญญานั้นอันยังมีอยู่ว่ามี

๔) อานนท์ การก้าวเข้าสู่สัญญา^{๑๖} (ความว่าง) ตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อนบริสุทธิ์ของภิกษุ นั้น เป็นอย่างนี้

๕) อานนท์ ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุไม่ใส่ใจสัญญาว่ามนุษย์ไม่ใส่ใจสัญญาว่าป่า ใส่ใจแต่สิ่งเดียวเฉพาะสัญญาว่าแผ่นดิน จิตของเธอย่อมแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และนึกร่นอมอยู่ในสัญญาว่าแผ่นดิน เปรียบเหมือนหนังโคที่เขาซึ่งดีแล้วด้วยหลักตั้งร้อย เป็นของปราศจากรอยย่น ฉนใด

๖) อานนท์ ภิกษุฉนนั้นเหมือนกัน ไม่ใส่ใจแผ่นดินนี้ ซึ่งจะมีขึ้นเชิง มีแม่น้ำ ลำธาร มีที่เต็มไปด้วยตอหนาม มีภูเขาและพื้นที่ไม่สม่ำเสมอ ทั้งหมด ใส่ใจแต่สิ่งเดียวเฉพาะสัญญาว่า แผ่นดิน จิตของเธอย่อมแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และนึกร่นอมอยู่ในสัญญาว่าแผ่นดิน เธอรู้ชัดอย่างนี้ว่า ในสัญญาว่าแผ่นดินนี้ ไม่มีความกระวนกระวายชนิดที่อาศัยสัญญาว่ามนุษย์ และชนิดที่อาศัยสัญญาว่าป่า มีอยู่ก็แต่เพียงความกระวนกระวายคือภาวะเดียวเฉพาะสัญญาว่าแผ่นดินเท่านั้น เธอ รู้ชัดว่า สัญญานี้ว่างจากสัญญาว่ามนุษย์ สัญญานี้ว่างจากสัญญาว่าป่า และรู้ชัดว่ามีไม่ว่างอยู่ก็คือสิ่งเดียวเฉพาะสัญญาว่าแผ่นดินเท่านั้น ด้วยอาการนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในสัญญานั้นเลย และรู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในสัญญานั้นอันยังมีอยู่ว่า การก้าวเข้าสู่สัญญา ตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ของภิกษุ นั้น เป็นอย่างนี้

๗) อานนท์ ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุไม่ใส่ใจสัญญาว่าป่าไม่ใส่ใจสัญญาว่าแผ่นดิน ใส่ใจแต่สิ่งเดียวเฉพาะอากาศอันญายตนสัญญาจิตของเธอแล่นไป เลื่อมใสตั้งมั่น และนึกร่นอมอยู่ในอากาศอันญายตนสัญญา เธอรู้ชัดอย่างนี้ว่า ในอากาศอันญายตนสัญญานี้ ไม่มีความกระวนกระวายชนิดที่อาศัยสัญญาว่าป่าและชนิดที่อาศัยสัญญาว่าแผ่นดินมีอยู่ก็แต่เพียงความกระวนกระวาย คือภาวะเดียวเฉพาะอากาศอันญายตนสัญญาเท่านั้น เธอรู้ชัดว่า สัญญานี้ว่างจากสัญญาว่าป่า สัญญานี้ว่างจากสัญญาว่าแผ่นดิน และรู้ชัดว่ามีไม่ว่างอยู่ก็คือสิ่งเดียวเฉพาะอากาศอันญายตนสัญญาเท่านั้น ด้วยอาการนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในสัญญานั้นเลย และรู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในสัญญานั้นอันยังมีอยู่ว่า อานนท์ การก้าวเข้าสู่สัญญาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ของภิกษุ นั้นเป็นอย่างนี้เป็นต้น^{๑๗}

^{๑๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๖/๒๑๖.

^{๑๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๗/๒๑๗.

(๔) ในสุญญตสมาธิสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ทางที่ให้ถึงอสังขตธรรม คือ

- ๑) สุญญตสมาธิ (สมาธิพิจารณาความว่าง)
- ๒) อนิมิตตสมาธิ (สมาธิพิจารณาธรรมไม่มีนิมิต)
- ๓) อัปณิหิตสมาธิ (สมาธิพิจารณาธรรมไม่มีความตั้งปรารภณา)

นี้เราเรียกว่า ทางที่ให้ถึงอสังขตธรรมเป็นต้น^{๑๘}

สุญญตาในอรรถกถา

(๑) ในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรคอรรถกถา สังคิติสูตร พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายเรื่อง สุญญตาไว้ว่า

๑) ในสุญญตา เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยว่า กถา (การเรียก) ย่อมมีโดยส่วน ๓ คือ (๑) โดยการบรรลุ (๒) โดยคุณของตน (๓) โดยอารมณ์ ที่ชื่อว่าโดยการบรรลุ ได้แก่ ภิกษุรูปหนึ่งยึดถือโดยความเป็นอนัตตา เห็นโดยความเป็นอนัตตา ย่อมออกโดยความเป็นอนัตตา วิปัสสนาของท่าน จึงชื่อว่า เป็นความว่างเปล่า ถามว่า เพราะเหตุไร ตอบว่า เพราะท่านไม่มีกิเลสอันเป็นตัวทำไม่ให้เป็นความว่างเปล่า

๒) มรรคสมาธิ ชื่อว่า เป็นความว่างเปล่า เพราะบรรลุได้ด้วยวิปัสสนา ผลสมาธิชื่อว่า เป็นความว่างเปล่า เพราะบรรลุได้ด้วยมรรค

๓) พระนิพพานชื่อว่า ว่างเปล่าไม่มีนิมิตและไม่มีที่ตั้ง เพราะว่างเปล่าจากราคะ เป็นต้น และเพราะไม่มีราคะ เป็นต้นเป็นนิมิตและเป็นที่ตั้ง มรรคสมาธิซึ่งมีพระนิพพานนั้นเป็นอารมณ์จึงชื่อว่า ว่างเปล่าไม่มีนิมิต และไม่มีที่ตั้ง^{๑๙}

(๒) ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสอรรถกถา มหาเวทลลสูตร พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายเรื่อง สุญญตาไว้ว่า

๑) พระเถระแสดงความที่ศัพทนั้นๆ ไม่มีส่วนเหลือ เหมือนอย่างที่ท่านแสดงไว้ในประโยค เป็นต้นว่า รูปทั้งปวงไม่เที่ยง เวทนาทั้งปวงไม่เที่ยง ในธรรมที่นับเนื่องในสักกายะทั้งปวง แต่ธัมมศัพทนี้ใช้ในความหมายว่า สุญญตา เป็นต้นเช่นในประโยคที่ว่า สภาวธรรมเกิดขึ้น ในสมัยนั้น^{๒๐}

^{๑๘} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๙/๔๕๐.

^{๑๙} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๙๙.

^{๒๐} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๘.

๒) พระพุทธองค์ทรงละนิจจสัญญา (ความหมายรู้ว่าเที่ยง) ได้ด้วยอนิจจานุปัสสนา ทรงละสุขสัญญาได้ด้วยทุกขานุปัสสนา ทรงละอดีตสัญญาได้ด้วยอนัตตานุปัสสนา ฯลฯ ทรงละปณิธิ (ความปรารถนา) ได้ด้วยอัปณิธานุปัสสนา ทรงละอภินเวสได้ด้วยสุญญตานุปัสสนา^{๒๑}

๓) ในอิลคัททสูตร ในเบื้องต้น เทศนาเกิดขึ้นเพราะการแสดงทิวฎิฐิ ในเบื้องปลาย จึงมีการประกาศสุญญตา ๓ รอบ^{๒๒}

๔) พระผู้มีพระภาคชื่อว่าได้ตรัสสุญญตา มี ๔ เดือน ด้วยอำนาจแห่งภิกษุเหล่านี้ คือ ภิกษุผู้สะดุ้งและภิกษุผู้ไม่สะดุ้งในเพราะความพินาศแห่งบริขารภายนอก ภิกษุผู้สะดุ้งและภิกษุผู้ไม่สะดุ้งในเพราะความพินาศแห่งชั้นร่างกายใน บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงสุญญตา ๓ เดือน คือ ทรงจัดบริขารภายนอกให้ชื่อว่าทิวฎิฐิปริคคหะ ทรงจัดสักรายทิวฎิฐิที่มีวัตถุ ๒๐ ให้ชื่อว่าอัตตวาหุพาทาน ทรงจัดทิวฎิฐิ ๖๒ มีสักรายทิวฎิฐิเป็นประธานให้ชื่อว่าทิวฎิฐินิสสยะ

๕) พระผู้มีพระภาคครั้งทรงแสดงสุญญตา ๓ เดือนอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงสุญญตา ๒ เดือน ทรงจัดชั้นร่างกายให้ชื่อว่าอัตตา ทรงจัดบริขารภายนอกให้ชื่อว่าสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา จึงตรัสพระดำรัสเป็นต้นว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออัตตามีอยู่ (อตตนิ วา ภิกขเว สติ) ในคำนั้น มีเนื้อความย่อว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออัตตามีอยู่ บริขารของเราพึ่งชื่อว่าเนื่องด้วยตน อีกนัยหนึ่ง เมื่อบริขารที่เนื่องด้วยตนมีอยู่ อัตตาของเรานี้ชื่อว่าเจ้าของแห่งบริขารนี้

๖) สุญญตาเจโตวิมุตติ เป็นกามาวจรโดยลำดับภูมิ โดยอารมณ์มีสังขารเป็นอารมณ์ แท้จริงท่านประสงค์ถึงวิปัสสนาว่าเป็นสุญญตาในที่นี้ อนิมิตตาเจโตวิมุตติเป็นโลกุตตระโดยลำดับภูมิ โดยอารมณ์มีนิพพานเป็นอารมณ์

๗) ถ้ามว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ระบุดุสุญญตาว่า เป็นเจโตวิมุตติ ตอบว่า สุญญตานั้นเข้าไม่ได้ในธรรมทั้งปวง เพราะพระบาลีเป็นต้นว่า ว่างจากราคะ เหตุนี้ท่านจึงไม่ระบุดุไว้เป็นอย่างหนึ่ง^{๒๓}

(๓) ในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสกอรกถกา อาเนญชัสปายสูตร พระอรกถกาจารย์ได้อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า

๑) คำว่า จากอัตตาหรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา (อตเตน วา อตตนิเยน วา) ความว่า สูญคือเปล่า ได้แก่ ว่างจากการยึดถือว่าเป็นเรา ของเรา ในที่นี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงสุญญตาไว้ ๒ เดือนอย่างนี้ คำว่า เป็นผู้มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ (ตพพหุลวิหริโน) ความว่า ทำปฏิปทาที่กล่าวไว้แล้ว

^{๒๑} ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๑๐/๔๙.

^{๒๒} ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๔๔/๑๙

^{๒๓} ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๔๕๙/๒๖๓.

ในหนหลังและสุญญตา ปฏิปทานี้ให้มากอยู่ พระผู้มีพระภาคตรัสความล้ำหลังด้วยอำนาจวิปัสสนาไว้ในอากิญจัญญายตนะที่ ๒ นี้^{๒๔}

๒) พระผู้มีพระภาคตรัสสุญญตาไว้ ๔ เดือน ถามว่า ตรัสไว้อย่างไร ตอบว่า ตรัสไว้ว่า จจริงอยู่ ภิกษุนี้ย่อมไม่เห็นตนในที่ไหนว่า เราไม่มีในที่ไหน ๆ (นาฬ กวจิน) คำว่า สิ่งน้อยหนึ่งของใคร ๆ ก็ไม่มีในเรานั้น (กสฺสจฺจ กิญจนตสฺมึ) ความว่า ภิกษุนี้ไม่เห็นตน ที่ตนควรน้อมเข้าไปในภวะน้อยหนึ่งของใคร ๆ อื่น อธิบายว่า ไม่เห็นพี่ชายว่าตนควรสำคัญ ต้อนรับ น้อมเข้าไปในฐานะพี่ชาย ไม่เห็นสหายว่าตนควรสำคัญ ต้อนรับ น้อมเข้าไปในฐานะสหาย หรือไม่เห็นบริวารว่าตนควรสำคัญเข้าไปใกล้ น้อมเข้าไปในฐานะบริวาร ฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบสุญญตานี้ว่า มี ๔ เดือน คำว่า เป็นผู้มากด้วยปฏิปทาน้อยอยู่ (ตพฺพหุลวฺหาริโน) ความว่า ทำปฏิปทาที่กล่าวแล้วในหนหลังและสุญญตา ๔ เดือนนี้ให้มากอยู่^{๒๕}

๓) ในอรรถกถาจฬสุญญตสูตร คำว่า สุญญตวิหการธรรม สุญญตาวิหการธรรม หมายถึง การอยู่ด้วยสุญญตผลสมบัติ^{๒๖} และคำว่า สุญญตา หมายถึง ผลสมบัติที่เกิดจากความว่าง^{๒๗}

๔) ในอรรถกถามหาสุญญตสูตร คำว่า ตถาคตเข้าสุญญตาในภายใน สุญญตา ในที่นี้หมายถึง ผลสมบัติ^{๒๘}

(๔) ในสังยุตตนิกาย ชันธวรรคอรกถกขา ชัชชนียสูตร พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า

๑) บัดนี้ท่านกล่าวว่า กิญจิกิ กิขเว รูปิ วเทถ เป็นต้น เพื่อจะแสดงลักษณะแห่งสุญญตา

๒) ก็ บุรุษแสวงหาโคที่หายไป เห็นโคตัวสีขาวหรือดำ ในฝูงโคที่กำลังเดินไปอยู่ ไม่สามารถจะสันนิษฐานได้ว่า นี้ เป็นโคของเรา เพราะอะไร เพราะโคเช่นนั้นเหล่าอื่นมีอยู่ ก็ สุญญตาเปรียบเหมือนโคลักษณะของสุญญตา เปรียบเหมือนลักษณะของโค^{๒๙}

(๕) ในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรคอรกถกขา ทุตติยกามภูสูตร พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า

๑) ผลสมบัติ ชื่อว่าสุญญตา โดยความเป็นคุณก่อน ท่านจึงกล่าวว่า สุญญโต ผลโสโสหมายเอา ผัสสะที่สหระคตด้วยผลสมบัตินั้น

^{๒๔} ม.อ.อ.(บาลี) ๓/๖๘/๔๓.

^{๒๕} ม.อ.อ.(บาลี) ๓/๗๐/๔๔.

^{๒๖} ม.อ.อ.(บาลี) ๓/๔๓๘/๒๕๕.

^{๒๗} ม.อ.อ.(บาลี) ๓/๑๘๔/๑๑๑.

^{๒๘} ม.อ.อ.(บาลี) ๓/๑๘๗/๑๑๕.

^{๒๙} ส.ข.อ.(บาลี) ๒/๗๙/๓๑๗.

๒) ก็ พระนิพพาน ชื่อว่า สุญญตา เพราะว่างจากราคะเป็นต้น โดยอารมณ์ ชื่อว่า อนิมิต เพราะไม่มีราคนิมิตเป็นต้น ชื่อว่า อัปภินิหิตะ เพราะไม่มีความตั้งมั่นแห่งราคะ โทสะ และโมหะ^{๑๐}

สุญญตาในภิกขา

(๑) ในปาติกวรรคภิกขา สังคีตีสสูตร พระภิกขาจารย์อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า

๑) บทว่า อสุญญตตการการณํ กิเลสานํ อภาวา ความว่า ความเห็นแจ้ง เพราะข่มกิเลสทั้งหลายไว้ได้ที่เห็นแล้วที่มีความยึดมั่นถึมั่นในตนเป็นปัจจัย ชื่อว่า สุญญตา เพราะว่างจากตน เพราะถือเอาตามความเป็นจริง^{๑๑}

๒) ความเห็นแจ้งนั้น เมื่อเห็นแจ้งโดยความว่าง ท่านเรียกว่า สุญญตา (ความว่าง)^{๑๒}

(๒) ในมูลปณณาสภิกขา มหาเวทลลสูตร พระภิกขาจารย์อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า

๑) ท่านกล่าวแล้ว ว่า ที่สุด ๔ ประการ ท่านกล่าวว่า เป็นสุญญตา ด้วยสามารถแห่งบุคคล ๔ ประเภทเหล่านี้ว่า การแสดงว่าเป็นสุญญตาของบุคคลผู้สตั้งกลัวแม้จะไม่สำเร็จก็แสดงว่าเป็นสุญญตาอยู่โดยแท้ เพราะที่ สุด ๔ อย่างนั้น ครั้นแสดงความสตั้งกลัวในความพินาสของขันธที่มีในภายในแล้วก็แสดงความไม่สตั้งกลัวเป็นไป^{๑๓}

๒) บทว่า สา ได้แก่ เจโตวิมุตติที่เป็นสุญญตา^{๑๔}

(๓) ในอุปริปณณาสภิกขา จุฬสุญญตาสูตร พระภิกขาจารย์อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า คำว่า สุญญตา นิพพตติ ได้แก่ ความเป็นไปที่ว่างเปล่า จริงอยู่ สุญญตา คือ ความว่างเปล่าที่ท่านที่มาพร้อมกับจริต ท่านจึงกล่าวว่า สุญญตา ในที่นี้^{๑๕}

(๔) ในขันธวรรคภิกขา ชัชชนียสูตรสูตร พระภิกขาจารย์อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า

๑) คำว่า เอวํ อนุสฺสรนโต ได้แก่ ระลึกถึง ด้วยสามารถแห่งวิปัสสนาตามที่กล่าวมาแล้ว คือ ท่านกล่าวว่า ชื่อว่าด้วยสุญญตา เพราะการระลึกถึงสภาวะธรรมทั้งหลายที่ท่านกล่าวแล้ว

๒) เพราะเหตุที่รูปเป็นต้นเหล่านั้น ไม่ใช่อดีต ไม่มีตัวตน ไม่มีแก่นสาร ไม่เป็นใหญ่ ฉะนั้น รูปเป็นต้นเหล่านั้นจึงว่างเปล่าจากสิ่งนั้น ภาวะแห่งรูปเป็นต้นเหล่านั้น ชื่อว่า สุญญตา เพื่อแสดงลักษณะที่เป็นความยุ่งยากแห่งสุญญตานั้น เป็นต้น^{๑๖}

^{๑๐} ส.สพ.อ.(บาลี) ๓/๓๔๘/๑๕๘.

^{๑๑} ที.ปา.ภิกขา.(บาลี) ๓๐๕/๒๖๗.

^{๑๒} ที.ปา.ภิกขา.(บาลี) ๓๐๕/๒๖๗.

^{๑๓} ม.ม.ภิกขา.(บาลี) ๒/๒๔๓/๑๑๔.

^{๑๔} ม.ม.ภิกขา.(บาลี) ๒/๔๖๔/๓๔๕.

^{๑๕} ม.อุ.ภิกขา.(บาลี) ๑๗๖/๓๘๔.

^{๑๖} ส.ช.ภิกขา.(บาลี) ๒/๗๙/๒๘๐.

(๕) ในสหายตนวรรคฎีกา ทุติยกามภุสสูตร พระฎีกาจารย์อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า

- ๑) ผลสมบัติ ชื่อว่าสุญญตา เพราะว่างเปล่า โดยสภาวะที่ตนเป็นสุขอยู่เนืองนิตย์
- ๒) คำว่า สุญญโต ผสโส ท่านกล่าวไว้เพราะเป็นสภาวะว่างเปล่าโดยนัยที่กล่าวมาแล้ว
- ๓) สัมผัสแห่งผลสมบัติ ชื่อว่า สุญญตา เพราะเลิศจกกว่าสิ่งใด แม้ผลสมบัติ ชื่อว่าสุญญตา เพราะเลิศจกกว่าสิ่งนั้น^{๓๗}

(๖) ในทุก-ติก-จตุกกนิปาต-ฎีกา อุโปสถสูตร พระฎีกาจารย์อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า เพราะเหตุที่บุคคลนี้ ไม่เห็นตนเองในที่ไหน ๆ เลย ไม่เห็นตนเองนั้นที่จะควรน้อมเข้าไปในภาวะที่จะทำให้ผู้อื่นกังวล ไม่เห็นตัวตนของผู้อื่นในที่ไหน ๆ ไม่เห็นตัวตนของผู้อื่นที่จะควรน้อมเข้าไปในภาวะที่ทำให้ตนเองกังวล ฉะนั้น สุญญตานี้ พึงทราบว่ามีที่สุด ๔ ประการ^{๓๘}

(๗) ในเนตติปรภณฎีกา สังคิติสูตร พระฎีกาจารย์อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า

๑) คำว่า อเวกขสสุ เป็นการประกอบคำ ก็อาการที่การพิจารณานั้นเป็นไป คือ เป็นอารมณ์และผู้กระทำท่านกล่าวไว้ด้วยบท ๓ คือ สุญญโต โลภ โมฆราชา ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า สุญญโต ๆเปฯ อาณตติ

๒) ความว่างเปล่าแห่งสังขารทั้งหลาย ในที่นั้น พึงมี เพราะความเป็นสภาวะที่ไม่มีตัวตน และพึงมีโดยความเป็นสิ่งที่ว่างเปล่าจากตัวตน^{๓๙}

(๘) ในสารัตถทีปนีฎีกา การพรรณนาว่าด้วยปทภาชนีย์ พระฎีกาจารย์อธิบายเรื่อง สุญญตาไว้ว่า

- ๑) การพิจารณาเห็นสิ่งที่ไม่มีความตัวตน ชื่อว่า สุญญตา
- ๒) หนทางแห่งการเห็นแจ้งสิ่งที่ว่างเปล่า ชื่อว่า สุญญตะ^{๔๐}

(๙) ในสารัตถทีปนีฎีกา อนัตตลักษณะสูตร พระฎีกาจารย์อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า บทว่า อนตตา ความว่า ที่ชื่อว่าอนตตา เพราะเหตุ ๔ ประการอย่างนี้ คือ

- ๑) เพราะอรรถว่า ไม่อยู่ในอำนาจ
- ๒) เพราะอรรถว่า ไม่มีเจ้าของ
- ๓) เพราะอรรถว่า ว่างเปล่า
- ๔) เพราะอรรถว่า คัดค้านการมีตัวตน^{๔๑}

^{๓๗} ส.สพ.ฎีกา.(บาลี) ๒/๓๔๘/๔๔๓.

^{๓๘} อ.จ.ทุก.ฎีกา.(บาลี) ๒/๗๑/๔๔๓.

^{๓๙} เนตติ.ฎีกา.(บาลี) ๕/๕๑.

^{๔๐} สารตถ.ฎีกา.(บาลี) ๒/๑๙๙/๓๔๘.

^{๔๑} สารตถ.ฎีกา.(บาลี) ๓/๒๐/๒๒๓.

(๑๐) ในวิมตติวินทนีฎีกา การพรรณนาภาวว่าด้วยวัตตูกามวาระ พระฎีกาจารย์อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า

๑) ถ้าบุคคลพิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมออก ชื่อว่า ย่อมหลุดพ้นด้วยสุญญต-วิโมกข์

๒) สุญญต่าย้อมมีได้ ด้วยอำนาจแห่งการละความสำคัญในตัวตน เพราะพิจารณาเห็นความไม่มีตัวตนแล้วพิจารณาเห็นความว่างเปล่าในตัวตน^{๔๒}

(๑๑) ในอภิธัมมวาทาร-ปุราณ-อภิทว-ฎีกา พระฎีกาจารย์อธิบายเรื่องสุญญตาไว้ว่า สุญญต่ามีที่สุด ๒ อย่างเป็นต้นเป็นประเภทนั้นใด โดยนัยว่า นี้ ว่างเปล่า ด้วยตัวตน หรือ ด้วยการยึดถือว่าตัวตนเป็นต้นท่านกล่าวไว้ โดยสังขารที่ยึดครองแล้วด้วยอาการอย่างนี้ สุญญต่านั้น พึงกำหนด^{๔๓}

(๑๒) ในวิสุทธิมรรคมหาฎีกา การพรรณนาจำแนกภูมิแห่งปัญญา พระฎีกาจารย์อธิบายเรื่องสุญญต่าไว้ว่า

๑) อนึ่ง ความไม่มี ชื่อสุญญต่า เพราะดับไปไม่มีในระหว่าง^{๔๔}

๒) การพิจารณาเห็นสิ่งที่มีใช่ตัวตน ชื่อว่า สุญญต่า โดยการอธิบาย เพราะพิจารณาเห็นโดยความว่างเปล่าจากตัวตน^{๔๕}

สรุป

คำว่า สุญญต่า (ความว่าง) ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นคำเดียวก็มี และเป็นคำคู่ที่มาสนธิกับคำอื่นก็มี ส่วนในพระสุตตันตปิฎกคำว่า สุญญต่านี้เป็นคำที่มาสนธิกับหลักธรรมอื่น เพื่อให้มีความหมายที่เด่นชัดยิ่งขึ้นเช่น ในสังคีตีสสูตร คำว่า สุญญต่าสมาธิ = สุญญต่า - สมาธิ เป็นสุญญต่าสมาธิ หมายถึง สมาธิที่พิจารณาเห็นความว่าง ในมหาเวทลลสูตร คำว่า สุญญต่าเจโตวิมุตติ = สุญญต่า + เจโตวิมุตติ เป็นสุญญต่าเจโตวิมุตติ หมายถึง คือ หลุดพ้นด้วยใจที่ว่างเปล่าเป็นต้น คำว่า สุญญต่า (ความว่าง) ในอรรถกถาทิ้งหลายเช่น ในอรรถกถาสังคีตีสสูตร พระอรรถกถาจารย์อธิบาย คำว่า สุญญต่า หมายถึง พระนิพพาน เพราะว่างเปล่าไม่มีนิमितและไม่มีที่ตั้ง เพราะว่างเปล่าจากราคะเป็นต้น ในอรรถกถาจฬสุญญต่าสูตร พระอรรถกถาจารย์อธิบายคำว่า สุญญต่าวิหารธรรม หมายถึง การอยู่ด้วยสุญญต่าผลสมาบัติ และคำว่า สุญญต่าผลสมาบัติ หมายถึง ผลสมาบัติที่เกิดจากความว่าง ในอรรถกถา

^{๔๒} วิมตติ.ฎีกา.(บาลี) ๑/๑๙๙/๓๑๔.

^{๔๓} อภิธัมมวาทาร.ฎีกา.(บาลี) ๒/๑๓๐๓/๒๙๗.

^{๔๔} วิสุทธิ.มหาฎีกา.(บาลี) ๒/๖๑๕/ ๔๕๑.

^{๔๕} วิสุทธิ.มหาฎีกา.(บาลี) ๒/๘๐๓/ ๕๒๘.

มหาสุญญตสูตร พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า คำว่า ตถาคตเข้าสุญญตาในภายใน คำว่า สุญญตาในที่นี้หมายถึง ผลสมบัติ และในอรรถกถาพุทธิกามกุสุตร พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า พระนิพพานชื่อว่า สุญญตา เพราะว่างจากราคะเป็นต้นโดยอารมณ์ ฉะนั้น สุญญตา (ความว่าง) ก็คือพระนิพพานนั่นเอง

คำว่า สุญญตา (ความว่าง) ในฎีกาทั้งหลายเช่น ในฎีกาสังคีติสูตร พระฎีกาจารย์อธิบายว่า ความเห็นแจ้ง เพราะขมกิเลสทั้งหลายไว้ได้ให้เห็นแล้วที่มีความยึดมั่นถ้อยมั่นในตนเป็นปัจจัยชื่อว่า สุญญตา เพราะว่างจากตน เพราะถือเอาตามความเป็นจริง ในฎีกาัชชฌนียสูตรสูตร พระฎีกาจารย์อธิบายว่า เพราะเหตุที่รูปเป็นต้นเหล่านั้น ไม่ใช่อัตตา ไม่มีตัวตน ไม่มีแก่นสาร ไม่เป็นใหญ่ ฉะนั้นรูปเป็นต้นเหล่านั้น จึงว่างเปล่าจากสิ่งนั้น ภาวะแห่งรูปเป็นต้นเหล่านั้น ชื่อว่า สุญญตา ในฎีกาพุทธิกามกุสุตร พระฎีกาจารย์ว่า ผลสมบัติ ชื่อว่า สุญญตา เพราะว่างเปล่า โดยสภาวะที่ตนเป็นสุขอยู่เนื่องนิตย์ ในฎีกาอนัตตลักขณสูตร พระฎีกาจารย์อธิบายว่า ชื่อว่าอนัตตา เพราะเหตุ ๔ ประการอย่างนี้ คือ (๑) ไม่อยู่ในอำนาจ (๒) ไม่มีเจ้าของ (๓) ว่างเปล่า (๔) คัดค้านการมีตัวตน ในวิมติวิโนทนิฎีกาพระฎีกาจารย์อธิบาย สุญญตayedมมิได้ ด้วยอำนาจแห่งการละความสำคัญในตัวตน เพราะพิจารณาเห็นความไม่มีตัวตนแล้วพิจารณาเห็นความว่างเปล่าในตัวตน และในวิสุทธิมรรค มหาฎีกา พระฎีกาจารย์ว่า (๑) ความไม่มี ชื่อสุญญตา เพราะดับไปไม่มีในระหว่าง (๒) การพิจารณาเห็นสิ่งที่มีใช้ตัวตน ชื่อว่า สุญญตา เพราะพิจารณาเห็นโดยความว่างเปล่าจากตัวตน สุญญตาก็คืออนัตตานั้นเอง

บรรณานุกรม

- ป. หลงสมบุญ (ประยูรท์ หลงสมบุญ). **พจนานุกรม มจร-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เรื่องปัญญา, ๒๕๔๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต). **คำวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๘.
- พระมหานิยาม อุตตโม. **หลักสูตรย่อบาลีไวยากรณ์ ฉบับสมบูรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๒๓.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารัฐสภา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๙.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารัฐสภา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น,
๒๕๕๒.